

KAVRAMSAL METAFOR ÖRNEĞİ OLARAK AĞIR VE ESKİ TÜRKÇEDE BİR KAVRAMSAL HARİTA DENEMESİ

Kenan AZILI*
Aziz Tolga KOÇ**

Öz: Kavramsal metaforlar, dillerin sahip olduğu soyut kavram alanlarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Temel olarak soyut bir kavramın dış dünyadaki dahi somut bir kavram yoluyla anlaşılması/ ifade edilmesi demek olan kavramsal metaforlar, dillerdeki söz varlığında yer alan kelimelerin anlam çeşitliliğini açıklayabilmektedir. Bu açıdan kelimelerin semantik gelişimleri, kavramsal metafor adımları takip edilerek bir haritalama yoluyla ortaya çıkarılabilmektedir. Bu haritalama yöntemi kelimenin tarihsel yazı dillerinden modern yazı dillerine kadar semantik gelişimlerini gösterebilir. Böylece kelimelerin geçirdiği bütün evreler, birbirleriyle ilişkili alanlar üzerinden açıklanabilir. Bu yöntem yakın zamanlara kadar diğer bilim alanlarında kullanılırken, son dönemlerde metafor alanında kullanılmaya başlanan açıklayıcı ve betimleyici bir yöntem olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, Köktürk, Maniheizt, Budist ve İslamî çevrede yazılmış metinlerde yer alan ağır formu, gramerleşme yönünden incelenerek Eski Türkçe sınırları içerisindeki kavramsal metaforik geçişleri ele alınacak ve formun sahip olduğu kavramlardan hareketle bu form için bir kavramsal harita modeli geliştirilecektir. Bu metinlere göre formun kazandığı yeni alanların birbiriyle olan ilişkisi üzerinde durularak, formun genişlemiş diğer şekilleri değerlendirilecektir. Böylece Türkçenin sözyarlığında yer alan ağır kelimesinin bütün yönleriyle gelişim ve değişimleri incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kavramsal Metafor, Haritalama, Kavramsal Alan, Eski Türkçe, ağır.

“Ağır” as Conceptual Metaphor Example and an Experiment of a Conceptual Mapping in Old Turkic

Abstract: Conceptual metaphors play an important role in the emergence of abstract conceptual areas that languages have. Conceptual metaphors, which basically mean understanding/expressing an abstract concept through a more concrete concept in the external world, can explain the meaning diversity of the words in the vocabulary of languages. In this respect, the semantic development of words can be revealed through a mapping following the conceptual metaphor steps. This mapping method can show the semantic developments of the word from historical written languages to modern written languages. Thus, all the stages that words go through can be explained over the fields related to each other. While this method has been used in other fields of science until recent times, it has attracted attention as an explanatory and descriptive method that has been used in the field of metaphor recently.

In this study, the form ‘ağır’ in the texts written in Köktürk, Manichaean, Buddhist and Islamic environments will be examined in terms of grammaticalisation, conceptual

* Öğr. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi. Bayburt / TÜRKİYE. E-posta: kenanazili@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-9055-3842.

** Dr., Ankara / TÜRKİYE. E-posta: aziztkoc@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-1312-3432.

metaphorical transitions within the borders of Old Turkic will be discussed and a conceptual map model will be developed for this form based on the concepts that the form has. According to these texts, other enlarged forms of the form will be evaluated by emphasizing the relationship between the new fields that the form has gained with each other. Thus, the development and changes of the word 'agir' in Turkic vocabulary will be tried to analysed.

Keywords: *Conceptual Metaphor, Mapping, Conceptual Domain, Old Turkic, agir.*

Giriş

Lakoff ve Johnson'ın (1980) ortaya koyduğu kavramsal metafor¹ teorisi ve bu teoriye dayalı incelemeler, o tarihten günümüze kadar birçok çalışmada farklı yönlerden ele alınmış ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Kavramsal metafor incelemelerindeki temel sonuç; dil kullanıcısının deneyimlemediği bir alanı, daha önceki deneyimleriyle ifade etmesidir. Yani *kavramsal bir metafor, iki deneyim alanı arasındaki sistematik bir denklik kümesidir. "Bir alanı diğerine göre anlamak"tır* (Kövecses, 2017: 14). Bu deneyimlerin aktarılması, konuşucu ve dinleyicinin birbirini anlaması için ortak bir düzlemde buluşmasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, "Hasta ağırlaştı." ifadesi, bu deneyimi yaşamayan dil kullanıcısı için *ağırlaş-* fiiline bağlı temel kavram alanı itibarıyla anlaşılabilir veya farklı anlaşılabilir bir ifadeye dönüşür. Çünkü deneyimlenen alanda bu kavram, sadece miktarî ölçülebilir bir ağırlığı işaretleyecektir. Kavramsal metaforlar, bu anlamda, kültürel zeminde şekillenebilir. Öte yandan, Lakoff ve Johnson'ın (1980: 8) verdiği "Vakit nakittir" gibi örnekler ise bazı kavramsal metaforların evrenselliğini gösterebilecek önemli ipuçlarıdır.

Bir alanı diğerine göre anlamak veya bir kavramı diğerleriyle ifade etmek için kullanılan kavramsal metaforların, iki deneyim arasında bağlantı kurma nedeni, soyut alanın ifade edilmesine bağlıdır. İlkel insanın gelişim evresi de buna bağlıdır. Bergson, bu ilişkiyi şu şekilde dile getirir:

"Maddi şeylerden bahsettiğimiz zaman, bunların görülüp dokunabilir olduğunu söylemek istiyor; doğal olarak onları mekana yerleştiriyoruz... Fakat sadece duygudan ibaret olan ruh hallerinde, hatta görme ve dokunmadan gayri olan tasavvurlarda böyle olamıyor. Çünkü buradaki hadler artık mekanda bulunamıyor. Onları saymak da "apriori" görünen birtakım sembolik tasavvurlarla olabiliyor." (1990: 82).

"Apriori" yani ilkel semboller, temelde soyut kavramların ilkel düşünüşte somutlaştırılması olarak düşünülmüştür. Yani soyut kavramların algılanmasında somut dünya ilişkileri yatmaktadır. Bu süreçte kavramsal metaforlar, somut dünyadaki deneyimlerin, soyut alanı anlamak ve ifade etmek için en önemli aracı olarak görülebilir. Kövecses, bütün bu sebeplere bağlı olarak kavramsal metafor incelemelerinin, neden kelimelerin somuttan soyuta doğru genişletildiği sorusuna yanıt verebileceğini düşünür (2017: 14). Bu açıdan kavramsal metafor üzerine yapılan çalışmalarda iki terimin öne çıktığı görülür. Bunlardan ilki "haritalama", diğeri "uyum"dur. Uyum, kavramsal metaforu oluşturan iki alanın/kavramın ilişki bakımından eşdeğer taraflarını karşılarken, haritalama ise, bu uyumların setler halinde

¹ Bu çalışmada, *metafor* terimi kasıtlı olarak tercih edilmiştir. Literatürde yaygın olarak kullanılan *eğretileme*, *değişmece*, *mecaz*, *deyim aktarması*, *istiare* gibi terimlerin mevzubahis meseleyi tam olarak karşılamadığı anlaşılmaktadır. Özellikle çalışmada ele alınan problem retorik ile değil, dilbilgisel yaklaşımla açıklanabilecek bir yapıdır. Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (Şahan, 2017).

verilmesi ve kavramların gelişim aşamalarının gösterilmesini ifade eder. Uyumluluk içerisinde, metaforun gerçekleşmesini sağlayan deneyimlenmiş alan “kaynak alan” olarak ifade edilmekte, asıl kavramsal metaforu gösterecek alan ise “hedef alan” olarak temsil edilmektedir. İşte tam olarak burada; kaynak alan somut bir alandır, hedef alan ise soyut olan alandır (Kövecses, 2017: 16; Yunusoğlu, 2016: 62; Koç, 2020: 72-73).

Kavramsal gelişimleri gösteren haritalama yöntemi, daha önce eğitim bilimleri gibi bazı alanlarda açıklayıcı veya öğretici yöntem olarak kullanılmıştır. Bilhassa meslekî kavramların öğretilmesinde uygulanan bir öğrenme yöntemi olarak popülerliğini kazanmıştır. Özel bir konu ile ilgili kavramları ve kavramlar arası ilişkileri gösteren haritalar, kişilerin kavramları nasıl sentezlediğini ve bütünleştirdiğini anlamak için; ayrıca öğrencilerin ön kavramlarını ve alternatif kavramlarını belirlemek için kullanılan bir şemadır (Novak & Gowin, 1984). Diğer taraftan haritalama, dil içi semantik gelişim ve değişimleri göstermesi bakımından kullanılabilir işlevsel bir araç olarak kabul edilebilir. Kavram haritalarının en dikkat çekici özelliği, birbiriyle ilişkileri gösterilen kavramların uyum ve gelişim adımlarının sistematik bir şekilde gösterilebilmesidir. Bu anlamda kavram haritaları, somut bir kelimenin soyut kavramlara doğru gelişiminin temsil edilmesinde önemli görev üstlenebilir. Diğer bir deyişle dillerdeki diğer kavram haritalarının birincil amacı; temel kavram alanıyla (hedef alan) diğer kazanılan kavramlar arasındaki ilişkiyi anlamak ve açıklamaktır. Yunusoğlu, haritalama yöntemini, A’dan B’ye geçen yapı projesinin bir planlama türü olarak değerlendirirken, haritalamanın sonucunu hedef alandaki kategoriler hakkındaki düşüncelerin organize edilmesi olarak yorumlar (2016: 62). Ağca (2015: 202), dillerdeki herhangi bir kelimenin, aynı/benzer kavram alanı ile ilgili farklı anlamlar sergiliyorsa, başka bir ifadeyle aynı/benzer kavram alanı dâhilinde anlam çeşitliliğine uğramışsa, o sözcüğün somutlaştırma, soyutlaştırma, metaforlaştırma gibi semantik yöntemlerle temel/ilk anlamından diğer anlamlara doğru çeşitlenmiş olma ihtimalinin yüksek olduğunu dile getirir. Bu yaklaşım doğrultusunda kavram haritaları, dillerde var olan geniş kavram alanlarına sahip formların izah edilmesini kolaylaştıran bir araçtır.

Öte yandan dil içi semantik gelişimlerin takip edilmesinde kavramsal haritaları araç olarak kullanan bir kişi, aynı zamanda kelimeleri takip ederken hem senkronik hem de diakronik karşılaştırma yöntemini kullanmalıdır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda (örneğin, tarihsel Türk dili alanlarında), genellikle ele alınan formlar senkronik olarak değerlendirilmiştir. Oysa kavramlar, eş zamanlı metaforik geçişlere imkan verebilirken, aynı zamanda arkaik gelişimlere bağlanabilecek bazı kavramsal geçişleri de gösterebilir. Belirli bir kesitte ele alınan bir kelimenin hem temel anlamı hem de kavramsal metaforik genişlemeyi göstermesi, her zaman eş zamanlı bir genişlemeye işaret etmeyecektir. Aksine daha önce ortaya çıkmış bir kavramsal genişlemenin arkaik izlerini taşıyabilir. Bu açıdan Türkçe gibi hem tarihsel hem de coğrafi genişliğe sahip bir dillere ait bir form üzerinde yapılacak incelemenin, senkronik ve diakronik olarak iki yönlü olması gerekir.

Bu çalışmada, Eski Türkçe sınırları içerisinde yer alan metinlerdeki *agir* formu, gramerleşme yönünden incelenerek kavramsal metaforik geçişleri ele alınacak ve formun sahip olduğu kavramlardan hareketle bu form için yeni bir kavramsal harita modeli geliştirilecektir. Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu *Güncel Sözlük*’te *agir* formunun Türkiye Türkçesine ait biçimi olan *ağır* kelimesi için 1. *tartıda çok çeken, hafif karşıtı*; 2. *çapı, boyutu büyük*; 3. *yavaş*; 4. *yoğun*; 5. *fiziksel sebeplerden dolayı güç işiten (kulak)*; 6. *değeri çok olan, gösterişli*; 7. *çetin, güç*; 8. *ciddi*; 9. *sıkıntı veren, bunaltan*; 10. *dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı*; 11. *ağırbaşlı, ciddi*; 12. *keskin, boğucu (koku)*; 13. *kısıt, alçak*; 14. *davranışları yavaş olan*; 15. *sindirimi güç*

(*yiyecek*); 16. *spor, ağır siklet*; 17. *yavaş bir biçimde* anlamlarının verilmiş olması, böylesine geniş kavramsal alanı bulunan bir kelimenin sahip olduğu kavram alanlarının daha eski metaforik geçişler yaşadığını gösterebilir. Türkçe ile hiçbir genetik bağı bulunmayan İngilizce gibi uzak bir dilde bile, *ağır* kelimesinin temel kavram alanına denk gelen *heavy*’nin yukarıda sayılan karşılıkların birçoğuna sahip olduğu görülebilir (Longman, 2009: 817). Dolayısıyla dillerin semantik alanlarında bu formların metaforik geçişlerinin bir evrensellik gösterdikleri anlaşılabilir. Fakat bu geçişler için senkronik açıklamaların her zaman yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan formun, Eski Türkçeye ait metinlerdeki kullanımlarının tespit edilmesiyle kelimeye ait bugünkü modern yazı dillerinde bulunan kavram alanlarının izdüşümleri belirlenebilecektir.

Ağır bugüne kadar hâlâ etimolojik belirsizliğini korumaktadır. Clouston, kelime için şu anlamları vermiştir: “*basically ‘heavy’ in the physical sense; hence metaph. in two contrary meanings: (1) laudatory (a) ‘important, distinguished an (b) (‘of full weight’ hence) ‘valuable, sincere’; (2) pejorative ‘burdensome, grievous; painful’*” (EDPT: 88). Räsänen de kelime hakkında herhangi bir etimoloji yapmaz: ‘*schwer, gewichtig, stark, schwerfällig*’ (VEWT: 8). Tietze şekli açıklanabilir kelimeleri aldığı sözlüğünde *ağır* kelimesine yer vermemiştir. Muhtemelen kökeninin belirsizliğinden kaynaklı bir tercih olmalıdır (TETTL: 12). Röhrborn da benzer şekilde herhangi bir köken açıklamasında bulunmadan metinler üzerinde kategorik ve kavramsal açıklamalara gider (UW: 65). Eski Türkçe hakkında yazılmış diğer çalışmalarda da etimolojik izah yapılmaz. Kelime için, “*tartıda çok çeken; davranışları yavaş olan; değeri çok olan; çetin, güç*” anlamlarını veren Eren, şu etimolojiyi yapmıştır: *ağır* <ağ- +-(i)r eki. Bu fikre dayanak olarak ağ- “*ağır gelmek*” fiilini gösterir v Anadolu ağızlarındaki *ağdıık* “*dengesiz, eğik, bir yana devrik (yük)*”, *ağdıırık* gibi birtakım türevlere yer verir (TDES: 3-4). Gülensoy’un ise etimoloji teklifi şu şekildedir: *ağır* <ağ-(i)r (TTKBS: 53). Fakat bu etimolojilerde kabul edilen fiil kökü, Eski Türk yazı dili çevresinde “*yukarı çıkmak, tırmanmak, yükselmek, değişmek*” kavram alanına sahip bir fiildir (UW: 59-60; Şirin, 2016: 445). Bu çerçevede kabul edilen fiil ile *ağır* kelimesi arasında semantik bir bağlantı kurmak çok güçtür. Diğer taraftan kelimenin etimolojiye dirençli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda sadece, kelimenin etimolojiye dirençli oluşu oldukça eski olduğu anlamına gelebilir (Azılı, 2017: 12). Eldeki verilerle kelimenin kökeni hakkında daha fazla çıkarım yapmak bugün için mümkün görünmemektedir.

Gramerleşme Düzeyi ve Bazı Yeni Kategorik Değerlendirmeler

Ağır kelimesi, ilk defa 735 yılında dikilen Bilge Kağan Yazıtı’nda tanıklanmaktadır. Bu yazıtta formun sıfat kategorisinde kullanıldığı görülür: **BK G 15**’te *kañım kağan için ağır taşıg yogun ıg türk begler bodun itip yaratıp keliirti* “*Türk beyleri halkı babam kağan için ağır taşları, kalın ağaçları hazırlayıp düzenleyerek getirdi.*”, **BK D 2**’de *bödke özüm olurup bunça ağır törüg tört bulundaki yaratdım bitidim* “*Bu zamanda kendim tahta çıkıp bu kadar ağır yasayı, dört taraftaki (halkı) düzene soktum, yazdım*”. Bu kategoriye ait diğer kullanımlar Maniheizt, Budist ve İslami çevrede de kullanılmaktadır: **M I 25**’te *bitilmiş boltı ağır sevinçin* “*Derin sevinçle yazılmış oldu*”, **M I 28**’de *ağır küsüşün bitidim* “*Derin arzusuyla yazdım.*”, **BT V 52**’de *ağır igliglerig öñedtüirdi* “*Ağır hastaları iyileştirdi.*”, **BT XXXVII 1216**’da *ol ağır yüklüg katır ulatı kölüklerniñ yiti sivri tuyugları etözi üze tapıp* “*O ağır yüklü katır ve yük hayvanlarının keskin toynakları vücutlarında bulup*”, **ETS 10**’da *kötrülme ağır erdini tözlüg* “*Taşıyacağı değerli cevher esası*”, **KT 28**’de *kodar olardin ağır yüklerini* “*Onları ağır yüklerinden kurtar*”, **DLT 456**’da *ağır unı uçursadım* “*derin uykuyu kaçırmak istedim*”.

barıp anı sipirdi arıttı ağırladı “Kendisi gidip onu (tapınağı) süpürdü, temizledi ve saygı gösterdi”, **AY 408**’de *kamag yalañukka barçaka bir yañlıg ayatgay ağırlatgay biz* “Bütün insanlara tamamen saygı gösteririz.”, **KT 28**’de *anlar kim bittiler añar ağırladılar anı* “Ona iman edenler ona saygı gösterdiler”.

Özetle form, runik yazıtlarda sıfat kategorisiyle kullanılırken, morfemsiz veya çeşitli morfemlerle geç dönemde zarf olarak kullanılmıştır. Diğer taraftan isim ve miktar niteleyicisi olarak kullanımı genellikle XIII. yüzyıl ve öncesinde yazılmış metinlerde tespit edilmektedir. Dolayısıyla formun kalıcı zarf, isim ve miktar niteleyicisi olarak kullanımının -İslami metinler de göz önünde bulundurulduğunda-, yaklaşık XI. yüzyılda görülmeye başladığı ve *ağır* formunun geçirdiği gramerleşme sürecinin XIII. yüzyıla kadar devam ettiği söylenebilir. Bu gramerleşme sürecinin son adımı olan miktar niteleyicisi olarak zarf kategorisindeki kullanımınıdır. Bu aşamalar sonucunda formun bütün kategorik değerleri şu şekilde gösterilebilir:

Form anlamsızlaşma ve kategorisizleşme aşamalarını geçirmemiştir. Yani form *büyük kategori* ve özellikle *ara kategoriler* arasında geçiş yapmış, daha kapalı bir yapıya sahip olan küçük kategorilere geçmemiştir². Ayrıca yakın tarihlerde yazılmış metinlerde, hatta aynı metin içerisinde, farklı kategorik kullanımların tespiti gramerleşme sürecinin “aynı anda var olma” ilkesi ile açıklanabilir. Formun gramerleşme süreçleri aynı zamanda kavramsal/sözlüksel değerleri ile doğrudan ilişkilidir. Gramerleşme adımlarında kazandığı kategorik değerler, formun aynı zamanda kavramsal alanda genişlemesinin de önünü açmaktadır.

Kavramsal Metaforlaşma Yoluyla Kazanılan Yeni Kavramlar

Kavramsal metafor yapıları; herhangi bir kelimenin sahip olduğu somut alandan soyut alana doğru geçişi sağladığına göre, *ağır* formunun en somut şeklinin, ilk veya temel kavramsal alanının tespit edilmesi gerekir. Tarihsel Türk yazı dillerine ait metinlerde formun en temel kavram alanının HAFİF OLMAYAN, FİZİKSEL OLARAK AĞIR olduğu anlaşılmaktadır. Zaten formun en eski tarihli tanığı bu kavram alanına sahiptir. Dolayısıyla bu düşünceye göre en eski kavram alanı, yani kaynak alan, somut alana aittir: **BK G 15**’te *kañım kagan üçün ağır taşıg yogun ıg türk begler bodun itip yaratıp kelürti* “Türk beyleri halkı babam kağan için ağır taşları, kalın ağaçları hazırlayıp düzenleyerek getirdi.”. Diğer taraftan kaynak alanın Eski Türkçe dönemine ait bütün metinlerde en yaygın kullanıma sahip olduğu anlaşılır: **BT XXXVII 1216**’da *ol ağır yüklüg katır ulatı kölüklerini yiti sivri tuyugları etözi üze tapıp* “O ağır yüklü katır ve yük hayvanlarının keskin toynakları vücutlarında bulup”, **U I 8**’de *bu taş ertiniü ağır turur* “Bu taş çok ağırdır”, **Maitr. 141**’de *eñinlerinte yüdüp ağır yük kötürmiş* “Omuzlarına yükleyip ağır yük kaldırmış.”, **DLT 49**’da *ağır agruk kayuda kaldı* “Ağır yük nerede kaldı?”, **KT 28**’de *kodar olardin ağır yüklerini* “Onları ağır yüklerinden kurtar”. Daha önceki bazı çalışmalarda, bu örneklerden bazıları için “yük” karşılığı

² Gramerleşmenin en dikkat çekici yönü olan kategorik değişimler için bkz. (Gökçe, 2013: 33-35).

verilmiştir. Ancak görüleceği gibi form, çeşitli nesnelere “ağırlık” yönünden niteleyen bir fonksiyona sahiptir.

Somut kavram alanının devamı niteliğinde olan, “hafif olmayan, fiziksel olarak ağır” kavram alanından ortaya çıkmış ağırlık MİKTAR için kullanılan örnekler tespit edilmiştir: **KT 33**'te *gayib bolmaz andın zerre ağırınça kökler içinde hem yer içinde* “Hem gökte hem de yerde zerre miktar ondan kaybolmaz.”, **KT 26**'da *ol tanrı küç kılmaz zerre ağırınça* “O tanrı zerre miktar zulmetmez.”. Somut alanın göstergesi olarak kullanılan birimlerin ölçülebilir mahiyette oluşları, bu alan için delil sayılabilir. Gramerleşme yoluyla miktarî niteleyici örnekleri de yine bu kaynak alandan çıkan ve kaynak alanın devamı sayılabilecek somut alanı temsil etmektedir: **Pothi 355**'te *alku türlü ağır ayığ kılınçlarımızı ökünüp* “Türlü türlü çok kötü (olan) amellerimizden pişman olup...”, **Maitr 71**'de *yalañuk ajuñınca erken ağır ayığ kılınç kılmız* “İnsanlar âlemindeyken çok kötü ameller işledik.”, **Kuan 26**'da *kayu tınlığ beglerde ağır yazuklug bolup* “Herhangi bir canlı, beylere karşı ağır suçlu olup ...”, **BT XXIII D 059**'da *üküş ayığ kılınçlı ağır yazuklug alp* “Çok kötü amelli, ağır günahlı alp...”, **BT III 952**'de *agır ulug teñriler ayaların kavşurup* “Pek büyük tanrılar avuç içlerini kavuşturup”, **BT XIII 40**'ta *agır buyanlarımız küçinte* “Büyük erdemlerimiz sayesinde...”, **BT XXV 83**'te *bu ergülüğ ordunuzta ağır ulug ada tuda kılğalı kelmiş* “Bu kaim şehrinizde çok büyük tehlike yaratmak için gelmiş”, **AY 140**'da *agır ayığ kılınçlarım arısun alkınsun* “Çok kötü amellerim temizlensin, yok olsun.”, **HT IX 25a**'da *bu ağır ulug özırkenmekke ayamakka tegmişimke* “Bu çok büyük ricaya saygıya ulaştığıma”, **BT XXVI 150**'de *alkuda kötümüş ağır buyanlığ adruk törümüş çingiz han ulagında* “Herşeyden yüksek çok sevaplı, farklı yaratılmış Cengiz Han silsilesinde”.

Aynı şekilde kaynak alandan gelişen ve somut alanı devam ettiren diğer bir kavramsal alan ise “çocuklu, meyveli olma” durumudur. Organizmalardaki nesli devam ettirecek ikinci canlının bir ağırlık olarak düşünmenin ürünü olan bu kavramsal alan, +*IIG* morfemi ile YÜKLÜ³ kavram alanına bağlıdır. Bu kavram alanına ait örnekler oldukça sınırlı olmakla birlikte somut alan içerisinde kaldığı anlaşılır: **Maitr. 60**'ta *agarlag içlig udçı kızı* “Hamile bir çoban kızı”. Ayrıca bitkilerin filizlenerek -tıpkı hamilelik gibi- tomurcuklanması için yine benzer kavram alanından faydalanılmıştır: **Windgott 9**'da *büri bukuklanur ağırlıg bolur... evin tüş birür* “Filiz tomurcuklanır, yüklü olur; meyve verir.”.

Son olarak somut kavram alanından ortaya çıkan diğer bir kullanım ise AGIRLIĞIN ALTINDA EZİLMEye bağlı kavram alanıdır: **Toten. 650**'de *içtin sıñar yogaçariniñ köñülinte etözi ağır bolmak*. Bu ifadedeki *ağır bol-*, Zieme ve Kara (1979 : 131) tarafından “ezilmek” şeklinde aktarılmıştır. Doğal olarak, somut kavram alanındaki ağırlığın uyguladığı güce bağlı gerçekleşen bir durumu göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. *Agır* formunun söz konusu kavram alanından kavramsal metaforik geçiş ile ortaya çıkardığı yeni alan soyut bir alandır. “Ezmek” kavram alanından ÜSTÜN GELMEK, YENMEK, FETHETMEK kavram alanına geçiş tespit edilir: **Daşk. 30**'da *ıduk ilig uluşug ağır basıp orunka olurmış* “Kutsal şehri ulusu fethedip tahta oturmuş.”. Eski Türkçe metinlerde *bas-* fiilinin sahip olduğu metaforik kavram alanı olan “baskın vermek, yenmek” (Caferoğlu, 2011: 34; Şirin, 2016: 503), yukarıdaki kavram alanına bağlı şekilde “ezici bir şekilde yenmek” kavram alanını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda ağırlık kavramının soyut alana geçişinin bir aşaması belirlenebilir. Ayrıca Kövecses, buradaki *agır bol-* ve *agır bas-* gibi terimleri

³ Modern dillerde *ağır* kelimesi ve denkleminin bu kavram alanına rastlamak mümkündür. *Güncel Türkçe Sözlük*'te verildiğine göre halk ağzında “gebe” kavram alanı bulunmaktadır.

kavramsal haritadaki genel görünüşe göre çıkarım yapılabilecek yeni/ek formlar olarak kabul edip “metaforik çıkarım” diye adlandırır (2017: 15).

Formun ağırlık kavram alanından soyut kavram alanına geçtiği bir aşama, *ağırlık-değer/kıymet* ilişkisi ile ortaya çıkmıştır. Bu ilişkide “şeyler”in ağırlığı, DEĞERi ile nitelendirilerek soyut alana geçiş gerçekleştirilmiştir: **AY 563**'te *emgänmekler içinde erte yavlak ağırı ymä artamaz* “Eziyetler içinde çok kötü değeri de bozamaz.”, **KB 210**'da *yaşıl köktin indi yağız yirke söz sözi birle yalñuk ağır kıldı öz* “Söz yağız yere mavi gökten indi; kişi kendine sözüyle değer verirdi.”, **KB 1248**'de *uçuzka ağır ol kiçigke ulug yawuzka yöleki bedükke ediz* “Değersiz değer, küçüğe büyüklük, büyüğe yükseklik, kötüye destektir.”. Bu kavram alanının yine “değerli” şeklinde niteleyici olarak kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir: **Daşk. 4355**'te *burhanlarınñ ağır satıglıg nomun nomlayur men* “Budaların değerli öğretisiyle vaaz ediyorum.”, **ETŞ 10**'da *kötrülme ağır erdini tözliğ* “Taşyacağı değerli cevher esası”. Diğer taraftan Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından biri olan yazıtlardan **BK D 2**'de *bödke özüm olurup bunça ağır törüg tört bulıñdaki yaratdım bitidim* “Bu zamanda kendim tahta çıkıp bu kadar ağır yasayı, dört taraftaki (halkı) düzene soktum, yazdım” ifadesinde kelimenin bu kavram alanıyla yer almış olması, kavramsal metaforik geçişte çok eski bir tarihe götürülebileceğinin kanıtıdır. Ayrıca bazı örneklerde kavram alanı, kaynak alandan ikinci aşamada uzaklaşarak daha farklı bir alana geçiş yapmıştır. Bu alan “değerli” kavram alanına doğrudan bağlı olarak ortaya çıkan PAHALIdır⁴: **TT VI 11**'de *irtı birtı ağır bolur* “Vergi pahalı olur”, **HT IX 25b**'de *buşı ağır ötünmüş ötügümüz yinik* “Sadaka ağır, söylenen arzımız ucuz.”, **DLT 25**'te *ağır neñ* “pahalı şey”.

DEĞER kavram alanından gelişen diğer bir soyut alan ise SAYGIdır. Bu alana geçişte değerli algısının kültürel olarak saygıya evrimi söz konusudur. Öte yandan kelimenin bu söz konusu kavram alanına sahip *ayag* ve *ayançañ* ile söz diziminde ikileme olarak kullanımı, bu SAYGI kavram alanına sahip olduğunu gösteren önemli bir ipucudur: **Maitr. 19**'da *ulug ağır ayamakın teñri teñrısı burkantın boşug yarlıkap* “Büyük hürmetle Tanrılar Tanrısı Burkan'dan haşmetle vedalaşıp...”, **Maitr. 104**'te *agrar ayamak köñülin ...* “Büyük hürmet hisleriyle ...”, **Maitr. 50**'de *balık uluşlug budun bukuntın ağır ayag teginü* “Şehir halkından büyük hürmet görüp”, **BT II 1211**'de *edgü ögli yarlıkançañ köñüllüğ kañlarıña ağır ayakın yükünmek* “İyi niyetli, merhametli babalarına büyük hürmetle secde etmek...”, **Maitr. 95**'te *erd// /agrar ayag*, **U IV A 100**'de *//matın ağır ayagın*, **BT III 132**'de *agrsız ayagsız bolmak* “Saygisiz olmak”, **BT XXV 470**'de *üç erdiniler kutıña ağır ayagın biz amtı yinçürü töpön yükünüp* “Üç cevher mutluluğuna saygı, hürmetle biz şimdi saygı göstererek secde edip”, **BT XXV 114**'te *çın kirtü ağır ayançañ süzök kirtgünç köñülin kşanti kılmağlık* “Gerçek huşu, derin saygı saf imanlı gönülle tövbe etmek” , **KB 3117**'de *ayur ay bagırsak idim sen ulug ağır kıldıñ ilde bu yunçig kulug* “Ey merhametli tanırım sen büyüksün, dedi; bu zayıf kulu memlekette itibarlı ettin.”, **KB 1281**'de *ağır tut negü erse yarlıgların ağır kılga teñri bu kün hem yarin* “Onun bütün emirlerine itaat et; tanrı seni bugün de yarin da aziz eder.”. Kavram alanının bir sonraki geçişi, saygı duyulan dinî kavramları veya kişileri niteleyen SAYGIDEĞERE doğrudur. Doğal olarak buraadaki geçiş çeşitli morfemlerle gerçekleşmiştir: **AY 403**'te *alku iligler kanlar arasınta ağırlıg ayaglıg* “bütün hükümdarlar arasında saygıdeğer”, **HT X 125** *ertinju*

⁴ Modern Türk yazı dillerinden Sarı Uyurcada *ağır* formunun “değerli, pahalı” kavramını koruduğu anlaşılmaktadır (Kasapoğlu Çengel, 2016: 191).

agırlıg erti “son derece saygın idi”, **DLT 25**’te *agırlıg kişi* “seçkin, itibarlı kişi”, **KT 33**’te *ol tanrıka agırlık küsüşlük* “O tanrıya hürmet”.

Özellikle Budist ve İslamî çevrede tespit edilen *agırdan* türetilmiş *agırla-* fiilinin, ortaya çıkışı ise SAYGI kavram alanını kazandıktan sonra gerçekleşmiştir. Çünkü fiilin bütün örneklerde “saygı göstermek, saygı duymak” kavram alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır: **HT IX 31b**’de *kentü özi barıp anı sipirdi arıttı agırladı* “Kendisi gidip onu (tapınağı) süpürdü, temizledi ve saygı gösterdi”, **KT 28**’de *anlar kim bittiler añar agırladılar anı* “Ona iman edenler ona saygı gösterdiler”, **KT 37**’de *bitse siz tanrıka hem yalawaçuğa ulug tutuñ anı hem agırlañ anı* “Tanrıya iman ediyorsanız peygamberi hem yüceltin hem de ona saygı gösterin.”. Çünkü birçok örnekte form *aya- agırla-* şeklinde *aya-* “saygı göstermek” fiiliyle ikileme formunda kullanılmaktadır: **Maitr 2**’de *töpümin yirke tegürüp ayayu agırlayu yinçürü yükünür men* “Başımızı yere koyup saygıyla secde ederiz”, **BT XIII 56**’de *alku ödte ayayu agırlayu biş mantal yinçürü töpün yükünü teginür men* “Her zaman saygı ve hürmetle Beş Mandala’ya başımızı eğerek secde ederiz.”, **HT X 101**’de *ayayur agırlayur erdi* “Saygı gösterir, hürmet ederdi”, **Kuan 72**’de *kamağ yalañuklar ayayu agırlayu tutmuş kergak kim tünle küntüz unıtmasar* “Bütün insanların (onu) gece gündüz unutmamaları için (ona) saygı göstermeleri gerekir.”. Bu çerçevede fiil, bu kavram alanından ortaya çıktığına göre; *agırın* sahip olduğu kavram alanının ilk ortaya çıktığı tarihten sonra fiil şeklinin çekimlendiğini söylemek mümkündür.

SAYGI kavramsal alanı bazı metinlerde, dinî atf ile saygı duyulan şeyin kutsal olmasına bağlı olarak **MUKADDES** kavram alanına geçiş yapmış ve dinî söz varlığının bir parçası haline gelmiştir: **AY 583**’te *sumır tañuñ agırı* “Sümer dağının kutsiyeti”, **HT IX 21a**’da *etözlerinde üç ağır kaza ton kedmiş* “Vücutlarına üç kutsal rahip kıyafeti giymiş.”, **BT XIII 39**’da *taglar xaniteg agırlıg* “Dağların Han’ı gibi saygın”, **KB 1200**’de *ölüm yüz kılur erdi erse körüp ağır sawcılar kalay erdi turup* “Ölüm karşısındaki göre davranıyordu; mukaddes peygamberler ölmemiş olurdu.”, **KT 207**’de *olar yüz ewrerler agırlıg mezzitdin* “Onlar mübarek Mescid’e (Mescid-i Haram) yüz çevirirler”.

Agır kelimesinin kaynak alandan hedef alana geçtiği en önemli aşama **GÜÇ**, **ÇETİN**, **ZOR** kavram alanıdır. Bu kavram alanı fiziksel ağırlığın negatif yönüyle ilişkili olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Temelde, bu kavramsal metaforun geçişindeki semantik bağlantı ve uyum şu şekilde gelişmiş olmalıdır: *ağır: kaldırılması zor olan* → *tahammül edilmesi zor olan*. Yeni kavramsal alana sahip kelimenin özellikle kın “ceza” ve agruş “işkence” gibi kelimeleri nitelediği görülmektedir. Oldukça yaygın bir kullanımı olduğu görülür: **M III 31**’de *agır agruş körür* “Ağır işkence görür.”, **TT II 425**’te *agır agruş* “Ağır işkence”, **AY 573**’te *agır akruş erigin* “Ağır işkenceye tutulmakla”, **Civ. 116**’da *birke iki birip ağır kınka tegirbiz* “bire (karşılık) iki verip ağır cezaya çarptırılalım.”, **USp. 115**’te *agır kınka tegzün* “Ağır cezaya çarptırılın”, **KB 900**’de *kayu neñ talu bolsa üdrüm ağır anıñ kılmakı barça özke ağır* “Hangi şey seçkin, nadir ve değerli ise onu gerçekleştirmek de kişiye o kadar zordur.”. Son örnekte *agır* formunun hem “değerli” hem de “zor” kavram alanında aynı cümle içinde kullanılması dikkat çekicidir.

Kelime sonraki aşamada, “çetin, güç, zor” kavram alanından *tahammül edilmesi zor olan* hastalığın ağır boyutunu ve **CİDDİ**yetini nitelemektedir. Genellikle “hastalık” anlamına gelen *ig* ifadesiyle beraber kullanılan kelimenin Köktürkçe metinlerde bu kullanımı görülmezken, bu kavramsal alana bilhassa Maniheist ve Budist çevrede yazılmış metinlerde rastlanır: **BT V 52**’de *agır igliglerig öñedürdi* “Ağır hastaları

iyileştirdi.”, **Maitr 5**'te *btanati atlıg ağır iglig toyın* “Bhadanta adlı (bir) ağır hasta rahip”, **BT XIII 8**'de *agır açığ ig ...* “Ağır acı ve hastalık ...”, **HT IX 19b**'de *agır igke tuşdum* “Ağır hastalığa düştüm”, **BT XXXVII 8465**'te *inçe kaltı ağır igke korkmuş kişi noş raşayan ot bulsar* “Ne zamanki ağır hastalıktan korkan kişi hayat iksiri bulsa”, **BT XXIII G 211**'de *yeme ağır ig agrıg üze egirtip ol igintin agrıgıntın önedgeli küseser* “Dahası, ağır hastalıkla (bedeni) kuşatıldığında o hastalıktan kurtulmayı dilerse”, **Civ. 137**'de *men karaçuk ağır iglemişte oglumka kalmış tavarıg ötüglep kodtum* “Ben Karaçuk, ağır hastalığa düştüğümde oğluma kalmış malı isteyip ayırdım.”. Ayrıca bu kavramsal alanı İslamî çevrede görmek mümkündür: **KB 1054**'te *tadu tegşürüldi aşu boldı yig ağır boldı köñli katıg tuttu ig* “Unsurların durumu değişti, yiyeceği çığ geldi; gönlünü sıkıntı kapladı ve ağır bir hastalığa tutuldu.”. Bu örneklerde görülen *agır açığ ig* ve *agır igke kork-* ifadelerindeki *açığ* ve *kork-* bileşenleri, hastalığın ciddiyetini gösteren önemli formlardır.

Agır İslami çevrede, tıbbi terminoloji açısından çok farklı bir kullanıma sahiptir: **KT 35**'te *kulaklarımız içinde ağırlık biziñ aramızda siziñ ara perde* “Kulaklarımızda sağırılık (kulak zayıflığı), bizim ve sizin aranızda perde”. Bu örnekte, kulakların içindeki ağırlık ile işaretlenen alan iştme kaybı/zayıflığı, dolayısıyla ENGELdir⁵.

Agır kelimesinin Eski Uygurcada tanıklanan bazı örnekleri, duygu türlerinin ağırlığı yani YOĞUNluğunu nitelemektedir. Özellikle Maniheist ve Budist çevrede, soyut kavramların ve duygu biçimlerinin -dinî değerler sebebiyle- kullanım sıklığı fazladır. Bu metinlerde, duyguların yoğun oluşunu *agır* kelimesi karşılamaktadır. Bu kavramsal metaforik geçiş, kelimenin belki de kazandığı en soyut alandır: **M I 25**'te *bitilmiş boltı ağır sevinçin* “Yoğun sevinçle yazılmış oldu”, **M I 28**'de *agır küsüşün bitidim* “Yoğun arzuyla yazdım.”, **Maitr 66**'da *antag ağır emgek* “Öyle yoğun ızdırıp”, **HT IX 18b**'de *isig özümüz ugrınta ağır buşuşka tegip*, **HT X 984**'te *Agır tapsız boltı* “Yoğun isteksizlik oldu.”. Örneklere dikkat edildiğinde *agır*ın kavramsal geçişi *sevinç*, *küsüş*, *emgek*, *buşuş* ve *tapsız* gibi negatif ve pozitif duyguları niteleyecek alana taşınmıştır. Bu şekilde kavramsal alan, en işlenmiş görünümünü kazanmıştır.

Diğer taraftan, duyguların yoğunluğunu karşılayan kelime, aynı zamanda, “uyku”nun⁶ DERİNliğini işaretleyecek bir alana da taşınmıştır. Budist ve İslami çevreye ait metinlerde bu kavramsal alan tespit edilmiştir: **Maitr 13**'te *agar uvın udımış tınlıglar* “Derin ihtiras uykusuna dalmış yaratıklar”, **BT XIII 12**'de *agır uuka* “Derin uykuya”, **DLT 456**'da *agır unı uçursadım* “Derin uykuyu kaçırmak istedim”.

Son olarak, kelime temel kavramsal alandan çıkmış olan ve hareketin ağırlığına işaret edecek YAVAS kavram alanına genişlemiştir. Bu kavram alanının örnekleri modern yazı dillerinde daha yaygınken, Eski Türkçede yalnızca bir örnekte tespit edilmiştir. Kaşgarlı, *agır adak amrudlı* ifadesini verip “ağır ayak sakinleşti anlamına geldiğini söyler. Ayrıca bu ifadeyle bir insanın ağır adımlarla yürütmesine rağmen eve

⁵ Bu kavram alanını, Türkiye Türkçesindeki *ağır işit-* veya *ağır duy-* fiillerini hatırlatmaktadır. Tabii bir şekilde bu fiillerin yukarıdaki kavramsal alan ile ilişkili olduğunu anlaşılmaktadır. Üstelik bütün bu yapıların çıkış noktası “zor duymak” ile ilişkili olduğu için bir önceki kavramsal alana bağlı bir genişleme olarak kaydedilmesi gerekir.

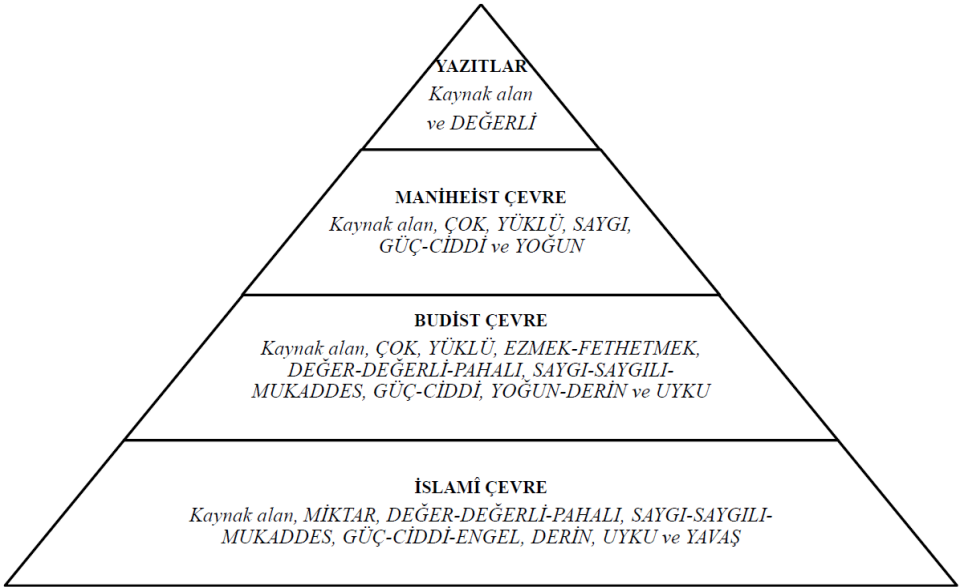
⁶ Türkiye Türkçesinde *ağır uyku* yanında *derin uyku* ifadesinin bulunması, *derin* ve *ağır* kelimelerinin diyalektik bir seçim sonucu kavramsal alanlara geçiş yapmasına bağlanabilir. Kaşgarlı'nın, *terij* “derin” kelimesini Oğuzca kaydıyla vermesi, bu kelimenin uyku ile yeni kavramsal alana geçişinin Batı Türkçesinde gerçekleştiğini gösterebilir. Doğu Türkçesi için bunun eşdeğeri *agır* olmalıdır. Çünkü *terij* ifadesi bu metinlerde hiçbir zaman uyku ile kullanılmaz.

varmış olduğu anlatılmak istenmiştir (Ercilasun, 2014: 25). Burada ifade edilen “ağır adım”ın karşıladığı kavram “yavaş yürüme”dir.

Formun diğer bir şekli olan ağırarak biçimi yalnızca iki metinde tespit edilmekle birlikte, örneklerin eksik cümlelerde bulunduğu görülür: **U IV D 143**'te *yagız yirde ağırarak k/// k///da*, **AY 563**'te *takı ağırarak ... içginmaktın il orunun*. Fakat bilindiği gibi, +rAK morfemi sıfat ve zarflarla çekimlenerek derecelendirme fonksiyonuna sahiptir. Bu yüzden çekimlendikleri kelimelerin niteleyici olmaları gerekir. Bu örneklerde hangi kavramsal alana sahip olduklarını tespit etmek çok güç olsa da *agır* formunun daha somut alanlarda olduğu tahmin edilebilir.

Sonuç

Bütün tespitlerin ışığında *agır* formunun, temel/kaynak alandan başlamak üzere; AĞIR-MİKTAR-PEK, ÇOK; YÜKLÜ (HAMİLE); EZMEK-YENMEK, FETHETMEK; DEĞER-DEĞERLİ-PAHALI; SAYGI-SAYGILI-MUKADDES; GÜÇ, ÇETİN, ZOR-CİDDİ-ENGEL; YOĞUN-DERİN; UYKU; YAVAŞ hedef alanlarına -somut alandan soyut alana geçişi temsil eden- geçişlerin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu noktada bazı kavramsal alanların belirli morfemlerle kazanıldığını belirtmek gerekecektir. Böylece tarihsel Türk yazı dillerinde metaforik çeşitlenme, diğer dillerde olduğu gibi ve dillerin doğası gereği, bir piramit şeklinde gelişmiştir:

Eski Türkçe söz diziminde sıfat, zarf ve isim olarak kullanılan *agır* formu, metaforik geçişlerini çeşitli semantik ilişkilerle sağlamıştır. Özellikle Türk dilinin en eski metinlerinden birinde (**BK**), bu adımlardan birinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayede *agır* formunun daha VIII. yüzyılın ilk yarısından önce kavramsal metafor aşamalarından bazılarını geçirdiği anlaşılabilir. Ayrıca bu aşamaların modern yazı dillerinde hala devam eden bir yönü olduğunu belirtmekte fayda var. Diğer taraftan kavramsal alanların tespit edilmesi için bazen antonimlerden de faydalanılabilir. Özellikle Uygurca metinlerde *agırın* zıt anlamlı karşılığı olarak *yişik* formu kullanılırken, İslamî çevrede daha çok *uçuz* kelimesinin tercih edildiği görülmüştür. Bu

durum, bu karşılıkların tercih edilmesinde söz varlığının çeşitliliğine veya *uçuz* ve *yişik* kelimelerinin eşdeğer olmasına değil, *agir* formlarının farklı kontekstlerde geçirdiği kavramsal metaforlara göre kazandığı anlamlara bağlanabilir. Yani *agir*, bu antonimleri kavram alanına göre belirlemektedir.

Genellikle literatürde, kavramsal metaforların gözlemlenen bir derecesi olduğu farzedilmektedir. Kövecses (2017: 19-20) bu derecelendirmeyi şu şekilde açıklar:

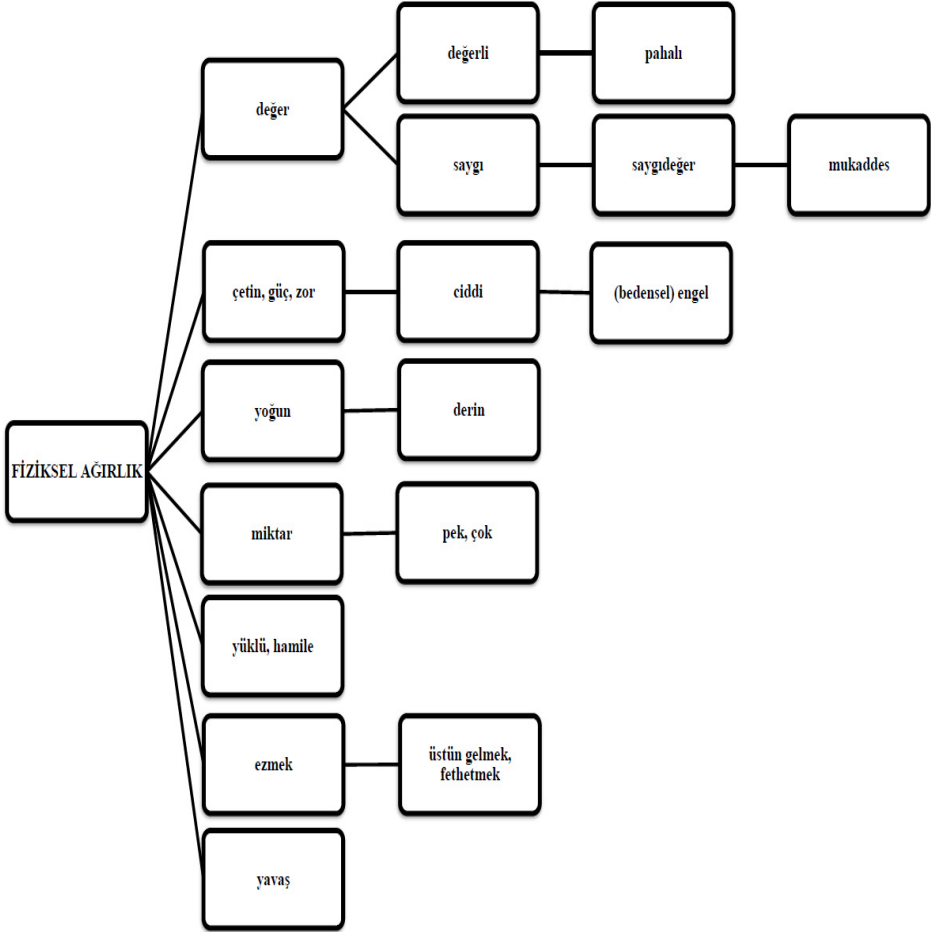
“The principles for the organization of such metaphor systems can be of several distinct kinds. In one (a), the metaphors are organized in a straightforward hierarchy such that both the source and the target are specific cases of higher generic-level concepts. In another (b), different aspects of a given generic-level concept can be differentially conceptualized by means of conceptual metaphors. In still other cases (c), a single aspect of several different abstract concepts may organize a large number of subordinated specific-level conceptual metaphors into a hierarchy. In a fourth (d), the conceptual metaphors form a system because the target domains are part of an independently existing hierarchy of concepts. In a fifth (e), what connects the conceptual metaphors and makes them form a system is the fact that a particular specific-level target concept is a special case of a number of different higherlevel concepts that have their own characteristic conceptual metaphors. There are probably additional ways in which metaphor systems are formed, but for the present purposes it is sufficient to take these five possibilities into account and briefly describe them.”

Bu düşünceden hareketle Eski Türkçe metinlerde tanımlanan *agir* formunun, yukarıda sayılan seviyelerin birçoğunu farklı aşamalarda temsil etmesine karşın, son (e) kategorinin daha kapsayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Yani kavramsal metaforları birbirine bağlayan ve onlarla bir sistem oluşturan şey, belirli bir özel seviyedeki hedef kavramının, kendi karakteristik kavramsal metaforlarına sahip bir dizi farklı yüksek seviye kavramın özel bir durumu olmasıdır. Bu açıklama *agir* formunun sistematik metafor dizisi için geçerli bir durumdur. Aşağıdaki *agir* formu için gösterilen **kavramsal harita modeli** sistemsel bir aşamalar ve uyumlar bütünüdür⁷:

---

⁷ Eski Türkçe metinlerin, özellikle Budist çevreye ait metinlerin çokluğu dikkate alındığında, çalışmada *agir* formunun bazı kavram alanlarının gözden kaçmış olabileceği tahmin edilebilir. Ancak bu çalışmada kullanılan metinlerin dışındakiler, genel olarak aynı kavram alanlarından örneklere sahip oldukları için, çalışmada tekrardan kaçınmak adına verilmemiştir. Tabii olarak, incelenemeyen bazı metinlerin bulunduğu da söylenebilir. Fakat bu metinlerde ana geçişler değil özel metaforik geçişler bulunabilir. Bunlar, kavramsal harita denemesinin ana hatlarını değiştirmeyip sadece ayrıntılandırabilir.

KAVRAMSAL METAFOR ÖRNEĞİ OLARAK *AGIR* VE ESKİ TÜRKÇEDE BİR KAVRAMSAL HARİTA DENEMESİ

Kısaltmalar

AY: *Altun Yaruk Sudur*

BK: *Bilge Kağan Yazıtı*

BT II: *Berliner Turfantexte II*

BT III: *Berliner Turfantexte III*

BT V: *Berliner Turfantexte V*

BT XIII: *Berliner Turfantexte XIII*

BT XXIII: *Berliner Turfantexte XXIII*

BT XXV: *Berliner Turfantexte XXV*

BT XXVI: *Berliner Turfantexte XXVI*

BT XXXVII: *Berliner Turfantexte XXXVII*

Civ.: *Sammlung Uigurischer Kontrakte*

Daşk. *Daşakarmapathāvadānamālā*

DLT: *Dīvānu Lugāti 'i-Türk*

EDPT: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*

ETŞ: *Eski Türk Şiiri*

HT IX: *Hsüan Tsang Biyografisi IX. Bölüm*

HT X: *Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm*

KB: *Kutadgu Bilig*

KT: *Kur'an Tercümesi (Rylands)*

Kuan: *Kuanşi im Pusar*

M I: *Türkische Manichaica aus Chotscho I*

M III: *Türkische Manichaica aus Chotscho III*

Maitr: *Maitrisimit Nom Bitig*

Pothi: *Pothi-Book*

TDES: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*

TETTL: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*

Toten: *Einuigurisches Totenbuch*

TT II: *Türkische Turfan-texte II*

TT VI: *Türkische Turfan-texte VI*

TTKBS: *Köken Bilgisi Sözlüğü*

U I: *Uigurica I*

U IV: *Uigurica IV*

USp.: *Uigurische Sprachdenkmäler*

UW: *Uigurisches Wörterbuch*

VEWT: *Versuch eines etymologischen Wörterbuch der Türksprachen*

Windgott: *Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott*

Yüan.: *Sadaprarudita ve Dhar Modgata Bodhisattva Hikâyesi*

Kaynakça

- Ağca, Ferruh (2015). Eski Türkçe kö:k teñri ve kö:k kalık İkillemeleri Üzerine. *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, 30, 201-221.
- Arat, Reşit Rahmeti (2007). *Eski Türk Şiiri*. (4. bs), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (2008). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ata, Aysu (2013). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yay.
- Aydın, Erhan (2012). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Konya: Kömen Yay.
- Azılı, Kenan (2017). Eski Türkçede Renk Kategorisi Ve Farklı Bir Renk Adı Yapım Stratejisi. *Türk Kültürü*, 1(2017), 9-19.
- Bang, Willi, A. von. Gabain (1928). Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott. *Ungarische Jahrbücher*, 8, 248-256.
- Bang, Willi, A. von. Gabain (1929). *Türkische Turfan-Texte II. Manichaica*. ss.: 411-430. SPAW.
- Bang, Willi, A. von. Gabain, G. R. Rachmatı. (1934). *Das buddhistische Sutra Säkiz Yükmäk, Türkische Turfan-Texte VI*. SPAW.
- Barat, Kahar (2000). *The Uygur-Turkie Biography of the Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim Xuanzang. Ninth and Tenth Chapters. Indiana University Uralic and Altaic Series*, Volume 66, Indiana: Bloomington.
- Barutçu, F. Sema (1987). *Sadaprarudita ve Dhar Modgata Bodhisattva Hikâyesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Bergson Henri (1990). *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri [Çev. M. Şekip Tunç]*, İstanbul: MEB Yay.
- Caferoğlu, Ahmet (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

KAVRAMSAL METAFOR ÖRNEĞİ OLARAK *AGIR* VE ESKİ TÜRKÇEDE BİR KAVRAMSAL
HARİTA DENEMESİ

- Can, Meltem (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Clark, Larry (1982). The Manichean Turkic Poethi-Book. *Altorientalische Forschungen* 9, ss.: 145-218.
- Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Elmalı Murat (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā*. Ankara: TDK Yay.
- Ercilasun, Ahmet Bican – Ziyat Akkoyunlu (2014). *Dīvānu Lugāti 't-Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, Hasan. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. (2. bs.), Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Gökçe, Faruk (2013). *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*. Ankara: TKAE Yay.
- Güncel Türkçe Sözlük*: <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 02.01.2021]
- Gülensoy, Tuncer (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, I A-N. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kasai, Yukiyo (2008). Die uigurischen Buddhistischen Kolophone. *Berliner Turfantexte XXVI*. Turnout: Brepols.
- Kasapoğlu Çengel, Hülya (2016). Fu-Yü Kırgızları ve Dilleri. *Tehlikedeki Türk Dilleri*, Vol. II, s. 181-202.
- Kaya, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk-Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: TDK Yay.
- Koç, Aziz Tolga (2020). Manihest Uygurca Metinlerde Bir Kavramsal Metafor Örneği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 15, s. 70-81.
- Kövecses, Zoltán (2017). Conceptual metaphor theory. *The Routledge Handbook of Metaphor and Language*, New York: Routledge, p. 13-27.
- Lakoff, George- Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Le coq, A. von. (1911), *Türkische Manichaica aus Chotscho, I*, APAW.
- Le coq, A. von. (1922), *Türkische Manichaica aus Chotscho, III*, APAW.
- Longman Dictionary of Contemporary English*, Edinburgh : Pearson Education Limited Press.
- Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1908). *Uigurica I*, AKPAW. Phil.–hist. Cl. 1908: 2, Berlin.
- Müller, F. W. Karl, A. von Gabain (1945). *Çaştani Bey Hikâyesi – Uigurica IV- A*, (Çev.: S. Himran). İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi
- Müller, F. W. Karl, A. von Gabain (1946). *Uygurca Üç Hikâye – Uigurica IV- B, C, D*. (Çev.: S. Himran). İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Ölmez, Mehmet (2017). Eski Uygurca İkillemeler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 65(2), s. 243-311.
- Novak, J.D. ve Gowin, D. B. (1984). *Learning How To Learn*. Newyork: Cambridge University Press.
- Radloff, W. (1972). *Uigurische Sprachdenkmäler*. Akademie der wissenschaften der union der Sozialistischen Soviet Republiken, Osnabrück: Biblio Verlag.
- Räsänen, Martti (1969). *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.
- Röhrborn, Klaus (1971). *Eine uigurische Totenmesse, Berliner Turfantexte II*. Berlin: Akademie Verlag.
- Röhrborn, Klaus (1977). *Uigurisches Wörterbuch*. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung 1: a – agrıg, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Şahan, Kayhan (2017). Metafor Ne Değildir? *Kesit Akademi Dergisi* 8, ss.: 166-176.
- Şen, Serkan (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şirin, Hatice (2016). *Eski Türk Yazıtları (Söz Varlığı İncelemesi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Şinasi (1976). *Uygurca Metinler II: Maytrisimit, Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, Şinasi (1993). *Uygurca Metinler I: Kuanşi im Pusar (Ses İşiten İlâh)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, Semih (1974). *Das uigurische Insadi-Sutra, Berliner Turfantexte III*. Berlin: Akademie Verlag.

- Tezcan, Semih (1975). *Eski Uygurca Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm*. Ankara.
- Tietze, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, Birinci Cilt A-E*. İstanbul: Simurg.
- Wilkens, Jens (2007). *Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kılğuluk Nom Bitig I-II, Berliner Turfantexte XXV I-II*. Turnout: Brepols.
- Wilkens, Jens (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem Alten Zentralasien, Berliner Turfantexte XXXVII*. Turnout: Brepols.
- Yamada, Nobuo (1993). *Sammlung uigurischer Kontrakte*. Hrsg. von Juten ODA, Peter ZIEME, Hiroshi UEMERA und Takao MORİYASU, Band 2, Osaka.
- Yunusoğlu, Mağfired Kemal (2016). *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zieme, Peter (1975). *Manichäisch-türkische Texte, Berliner Turfantexte V*. Berlin: Akademie Verlag.
- Zieme, Peter- György Kara (1979). *Ein uigurisches Totenbuch*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz
- Zieme, Peter (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren, Berliner Turfantexte XIII*. Berlin: Akademie Verlag.
- Zieme, Peter (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus, Berliner Turfantexte XXIII*. Berlin: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.